

۱۶۰۲۳۸۷

چین - اویغورشناسی

برپهای سمرغ تاسرزمین چین

نادره بدیعی

انتشارات آرون

سرشناسه

: بدیعی، نادره، ۱۳۳۹.

عنوان و نام پدیدآور

: چین - اویغورشناسی، بر پرهای سیمرغ تا سرزمین چین /

تألیف: نادره بدیعی.

مشخصات نشر

: تهران، آرون، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری

: ۱۴۸ ص.

شابک

: ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۲۳۱ - ۴۹۱ - ۱

وضعیت فهرست‌نویسی

: فیبا

موضوع

: اویغورها - چین - تأثیر ایران

موضوع

: Uighur (Turkic people) - China - Iranian Influences

موضوع

: Tajiks - China - چین

موضوع

: Travelers' writings, Iranian - سفرنامه‌های ایرانی

رده‌بندی کتاب

: ۱۳۹۶ ب ۴ الف / DSV۳۱

رده‌بندی دیویی

: ۹۵۱/۰۱

شماره کتابخانه ملی

: ۴۸۱۰۵۰۶

چین - اویغورشناسی

بر پرهای سیمرغ تا سرزمین چین

نوشته: نادره بدیعی

ناشر: انتشارات آرون

چاپ دوم: ۱۳۹۷

۱۱۰۰ نسخه

۱۸۰۰۰ تومان

نشانی: میدان انقلاب - خیابان ۱۲ فروردین - خیابان وحید نظری - نرسیده به خیابان منیری جاوید

تلفن: ۵۱ - ۶۶۹۶۳۸۵۰

پلاک ۱۰۵ - واحد ۳

وبسایت: www.Ar vannashr.ir

ایمیل: Arvannashr@yahoo.com

فهرست مطالب

۷	پیشگفتار
۷	بر پرهای سی مرغ تا سرزمین چین
۱۵	سفر به شین جیان چین
۲۵	تیمور دوامت
۳۵	«بانوی خوشبو» ملکه ایرانی چین
۴۵	روشنگری مترجم
۴۷	تاریخ و فرهنگ تاجیکان چین
۷۷	نقد این «تی نامه جامی» بخوان!
۱۰۱	ادبیات فارسی در چین
۱۰۹	سخنی کوتاه پیرامون نفوذ زبان و فرهنگ ایرانی در چین
۱۱۹	سفری دوباره به شین جیان چین
۱۳۵	تصاویر

پیش‌گفتار

بر پرهای سیمرغ تا سرزمین چین^۱

کتابی را که به اینک در دست دارید پنجمین کتاب از زنجیره‌ی کتاب-های چین- از مورث‌نمایی من است که به چاپ رسیده است و امروز شادمانم که باری گران را به بدوش گرفته بودم به انجام و سرانجام رساندم و تا آنجا که در توانم بود توانستم این بسمه‌ی فرهنگی خود را به جای آورم که اگر چنین باشد مایه‌ی سرافرازی من در پیشگاه فرهنگ سترگ و انسان‌ساز ایرانی و همه‌ی هم‌میهنان ارجمند من بعد بود.

این پنج کتاب دستاورد سفر فرهنگی من به چین است و در درازنای سه سالی را که در چین گذراندم، دو سفر را از اهنگ به ایالت شین‌جیان (ترکستان شرقی) داشتم که با تاجیکستان و افغانستان - بخش خاوری ایران بزرگ تاریخی و فرهنگی - هم مرز است و این سه سال زمینه‌ی آشنایی من با زبان و فرهنگ اویغوران چین شد که یکی از پنجاهوشش قدم آن سرزمین هستند. اویغوران قومی مسلمان و ترک‌زبان‌اند که در ایالت شین-جان، ایالت باختری چین، زندگی می‌کنند و مهم‌ترین و اصلی‌ترین قوم مسلمان چین در

^۱ برگرفته از سروده‌ی بیر نیشابور، عطار، که فرمود:

ابتدای کار سیمرغ ای عجب

جلوه‌گر بگذشت بر چین، نیم‌شب

کنار قزاق‌ها، ترک‌ها و ایرانی‌تبارانی چون سالارها و تاجیکان به شمار می‌روند.

در این دو سفر چون دریافتیم که زبان اینان سرشار از واژه‌های فارسی است نخست به بیرون کشیدن واژه‌های فارسی آن زبان پرداختیم که پیامد آن کتابی شد که آن را در چین به پایان بردم با نام «واژه‌های فارسی در زبان اویغوری چین» که بیش از هشت هزار و پانصد واژه‌ی فارسی را در بر می‌گرفت و پس از بازگشتم به ایران چاپ و منتشر شد^۲ که به روشنی رخنه‌ی زبان فارسی، فرهنگ ایرانی، شعر و موسیقی و هنر، آیین‌ها و سنت‌ها و ترادادها و ... ایران را در زبان اویغوران نشان می‌دهد. چرا که همه‌ی این اصطلاحات، واژه‌های فرهنگی، هنری، موسیقی، شعر و ادبیات، پزشکی و حتی واژگان روزمره‌ی اویغوران فارسی است.

پس از این فرهنگنامه که به‌ی کار من بود به دیگر بخش‌های فرهنگ اویغوران پرداختیم که موسیقی و رقص موسیقی ایرانی در شین‌جیان چین و در میان اویغوران پژوهش دیگران بود که با نام «موسیقی ایرانی در چین» منتشر شد.^۳ در این کتاب به بررسی رخنه‌ی موسیقی ایرانی در چین از روزگاران کهن پرداخته‌ام و نشان داده‌ام که چگونه نام دستگاه‌ها، سازها، بسیاری از گوشه‌ها و مایه‌های موسیقی اویغوری، دای و پارسی است، مانند مقام چهارگاه، مقام نوا، دو تار، سه تار، دف، تنبک و ... به نوشتارها و گفته‌های خود چینیان و اویغوران استناد کرده‌ام که موسیقی از ایران به چین و میان اویغوران رفته است. سپس دو کتاب دیگر را از زبان پارسی به

^۲ فرهنگ واژه‌های فارسی در زبان اویغوری چین، نادره بدیعی، بنیاد نیشابور نشر بلخ،

تهران، چاپ اول، ۱۳۷۷

^۳ موسیقی ایرانی در چین، نادره بدیعی، انتشارات پارت، تهران، چاپ اول، ۱۳۹۳

اویغوری برگرداندم که این دو کتاب نخستین کتاب‌هایی هستند که از این زبان به پارسی برگردانده شده‌اند که یکی از این کتاب‌ها درباره‌ی رخنه‌ی معماری، ساختمان‌سازی و مهرازی ایرانی در شین‌جیان چین است که حضور قاطع شیوه‌ی مهرازی و ساختمان‌سازی ایرانی را در شین‌جیان نشان می‌دهد و روشن می‌کند که بسیاری از اصطلاحات مهرازی در شین‌جیان پارسی است مانند: کاشی، خشت، ایوان، پیش‌ایوان و ...

کتاب دیگر با نام توریان که شهر مانویان چین است و در پیرامون این شهر دست‌نویس‌های بسیار وجود دارد که به گونه‌ای شگفت‌انگیز آثار مانویان و نقاشی‌های آنها را می‌نمایاند و در بزرگ‌ترین پژوهش باستان‌شناسی که در چین انجام گرفته چند هزار لوح گلی یا گل‌نوشته از این دست‌کندها به دست آمد که به هزار سال به نام آور شد. این گل‌نوشته‌ها که بر آنها خط پهلوی مانوی و گاه سغدی به چشم می‌خورد و فرهنگ و هنر، مهرازی و نقاشی، پزشکی، خوشنویسی، سدهیب و زینت‌کاری و ... مانویان را به چشم زیباپسندان و زیبایی‌شناسان و پژوهشگران فرهنگ و هنر ایرانی می‌نشانند و حتی بسیاری نسخه‌های پزشکان مانوی که رشک گیاهی و به اصطلاح سنتی ایران را در آنجا رواج می‌دادند به دست آمد که این هردو کتاب به زودی منتشر می‌شوند.^۴

اینک پنجمین کتاب را پیش چشم دارید که در برگ‌نوشته‌ی جستارهایی چند درباره‌ی اویغوران و تاریخ و فرهنگ و هنر اینان و رخنه‌ی فرهنگ ایرانی در میان آنان است. این کتاب از نه بخش پدید آمده که در بخش نخست با اویغوران، وضعیت جغرافیایی، زبان و خط اویغوری و نمودهایی از فرهنگ

^۴ این هر دو کتاب را انتشارات غمی و فرهنگی، هم اینک زیر چاپ دارد که به زودی منتشر خواهد شد.

آنان آشنا می‌شوید. دومین بخش معرفی تیمور دوات، شاعر بلندآوازه‌ی اوغور است که برای نخستین بار سروده‌هایی از او را به شعر پارسی برگردانده‌ام و بخش‌هایی از پیشگفتار یکی از کتاب‌های شعر او یعنی «معلی حیات» را نیز ترجمه کرده‌ام که خواهید خواند. در بخش‌های دیگر کتاب به «شیان‌فی» یا بانوی خوشبو، ملکه‌ی ایرانی چین پرداخته‌ام که ماجرای زندگی‌اش دستمایه‌ی بسیاری از نویسندگان، نمایشنامه‌نویسان و آفرینندگان ایرانی بکن شده است. او نقشی بسیار جالب در تاریخ چین داشته است. با روی ادیب و درویش مسلک.

دومین بخش دفتر کتاب را به تاجیکان چین ویژه کرده‌ام که در بخش نخست گزیده‌هایی از کتاب تاریخ ملیت‌ها در شین جیان را ترجمه کرده‌ام که نشان می‌دهد با افسان‌ها و مورخان چینی امروز، کمتر آشنایی با فرهنگ و تاریخ ایران دارند. به استی شناخت اینان از دانش و فرهنگ ایرانی بسیار سطحی و بی‌آیه است که شاید یکی از علت‌های آن تأثیر کمونیست‌های چین بر اندیشه‌ی ایرانی باشد و آدمی به افسوس می‌نشیند که چرا در روزگاران گذشته که پیوندهای بسیاری میان ایران و چین بود و بازرگانان، هنرمندان، موسیقی‌دانان و نقادان و حتی ادیبان و فرستادگان سیاسی و اقتصادی از دو راه ابریشم آبی و راه ابریشم خاکی معروف به چین می‌رفتند و می‌آمدند، هر دو کشور و مردمانش با آشنایی داشتند و به یاد بیاوریم چگونه ادب پارسی سرشار از جلوه‌گری‌های شاهان چینی و خلجی و آهوی ختن بود فسوسا که امروز این چنین بی‌خبر و ناآگاهند تا آنجا که حتی درباره‌ی اوستا، کتاب سپنتای زرتشتیان ایران، دچار پندار و انگاشت و وهم و گمان شده‌اند و چگونه درباره‌ی این کتاب و ریشه‌های تاجیکان چین به راه نادرست رفته‌اند. در برابر بخوانید پژوهش میدانی مرا درباره‌ی تاجیکان چین که به گونه‌ای جامعه‌شناسی تاجیکان چین است که

درباره‌ی آداب و رسوم، فرهنگ، ترادادها و سنت‌ها، لباس، موسیقی، هنرهای دستی و ... تاجیکان پژوهیده‌ام و به همراه آن در سفری به تاشقورقان که سرزمین تاجیکان است به پژوهش میدانی در تاجا دست یازیدم و پیامد آن پژوهشی گسترده درباره‌ی تاجیکان چین شد که در این کتاب می‌خوانید. من دوبار درباره‌ی تاجیکان چین در انجمن دوستی ایران و تاجیکستان و افغانستان و نمایشگاه جهانی کتاب سخنرانی کرده‌ام و این پژوهش بسیار توانمند و ارزش اهل فرهنگ را برانگیخت.

من از شما خوانندگان گرامی کتاب می‌خواهم که هر دو بخش را که درباره‌ی تاجیکان است یکی از دید چینی و دو دیگر از دید من ایرانی بخوانید و خود راویان کنید و به من حق بدهید که نوشتم آدمی به افسوس می‌نشیند از این همه ناگامی رابی خبری که در این روزگاری نیست به تاریخ و فرهنگ ایران است.

اینک که سخن به ادب پارسی رسد در بخشی دیگر از این کتاب شما سه بخش را می‌خوانید که این هر سه را در ادبیات پارسی در چین را نشان می‌دهد که چگونه در سده‌های پیشین ما چنان رخنه‌ی فرهنگی در چین داشتیم که حتی، حتی امام مسجد نبویه که مهم‌ترین مسجد یکن با قدمتی هفتصدساله است از ایران گسیل می‌شد و چه شد و به کجا شد آن همه شکوه و فرهنگ ایران و رهبری دل‌ها و رهبران هزاران ساله‌ی ایران و فرهنگ ایرانی بر دل‌ها و اندیشه‌ها و ایمان‌ها ... افسوس.

در اینجا بایسته است بیفزایم که اویغوران خود را همان برابری می‌دانند و فرزندان تور برادر سلم و ایرج فرزندان فریدون، شاهنشاه ایران زمین، که هنوز و هم چنان آثاری از شهرهای کهن و ویران‌شده‌ی تاریخی را در سرزمین اویغوران می‌یابید هم چون بلاشگان یا بلاساغون و گوسه‌ن و ...^۵ که

^۵ گوسه‌ن = گوسان = خنیاگری که واژه‌ای پهلوی است.

آدمی را با خود به چند هزار سال پیش می‌برد و در زمانی پس از آن اویغوران به دین مانی درآمدند و مانوی شدند و فرستادگان مانی را با آغوش باز پذیرفتند و در آن دست‌کندها که به آن اشاره کردم مغان مانوی به اعتکاف می‌نشستند و به آموزش و نیوشاندن فرمان‌های آیینی مانی به اویغوران می‌پرداختند. هنگامی که در سده‌ی گذشته این دست‌کندهای مانوی به همراه بسیاری از اسناد تاریخی و فرهنگی و هنری مانویان کشف شد آن را بزرگ‌ترین کشف تاریخی سده‌ی بیستم میلادی نام نهادند.

پس آنگاه که اویغوران به اسلام گرویدند چند سده پس از پذیرش اسلام به ایران رفتند بر ایران فرمانروا شدند و زیر تأثیر و خُلد فرهنگ ایرانی با ادب و شعر و شریعت و مویقی، مهرازی، رقص، عرفان و ... رفتند و این فرهنگ و هنر را با خود به شب‌جیا، مروزی بردند... اویغورانی که ایران را تسخیر کردند و فرمانروای ایران شدند تاریخ به نام سلجوقیان می‌شناسیم و می‌دانیم که چگونه سلجوقیان پادشاهان سلجوقی با یاری وزیران ایرانی‌شان «ایرانی‌اندیش» شدند و به همراه آنان پر از فرهنگ و هنر پربار ایرانی به سرزمین خود بازگشتند و امروزه سده‌ها و سده‌هاست که با فرهنگ ایرانی می‌زیند. در نخستین بخش این کتاب خواهید خواند که اویغوران تا سال ۱۹۳۶ میلادی اساساً پارسی‌زبان بودند و از آن زمان حکومت وقت آنان تلاش کرد تا زبان اینان را از پارسی به ترکی برگرداند و زبان را از فرهنگ ایرانی جدا نماید و تجزیه و جداسازی فرهنگی را در آن سرزمین پایه بگذارد و ... تفو بر چرخ گردون و تفو بر استعمار فرهنگی.

در اینجا بایا می‌دانم که به شهر کاشغر که روزی یکی از شهرهای ایران بود اشاره کنم که امروزه روز پایتخت فرهنگی اویغوران است. کاشغر یا کاشیگر یا کاشیان روزگاری از شهرهای ایران بزرگ تاریخی و فرهنگی بود و پس از جداسازی و تجزیه‌ی بخش خاوری خراسان بزرگ از ایران - افغانستان

امروزی - و در گیرودارهای بازی‌های استعماری سده‌ی نوزدهم بخشی از خاور ایران بزرگ از جمله کاشغر به تصرف اویغوران درآمد و پس از آنکه چین، شین‌جیان را بخشی از سرزمین خود نامید این شهرها مانند کاشغر، یارکند، آذرکند و ... به گستره‌ی سیاسی چین افزوده شدند و به یاد بیاوریم سخن دانای پارس، سعدی بزرگوار، را که فرمود ... «به جامع کاشغر درآمدم پسری دیده‌جوی گفت از سخنان سعدی چه داری؟» و همین چند جمله‌ی سعدی نشانگر آن است که جهان یا فرهنگ آن روزگار در پرتو فرهنگ ایرانی می‌زیست و فرهنگ و هم‌چنان در همه‌ی مدرسه‌های آیینی مسلمانان شین‌جیان کتاب‌هایی هم چون مثنوی شریف، بوستان و گلستان سعدی، آثار جامی و ... به زبان پارسی تدریس می‌شود.

... در پایان بایا می‌دانم که ما هم به این نکته اشاره کنم که این پنج جلد کتاب که دستاورد سفر فرهنگی من به چین است پیامد صدهای کیلومتر سفر در چین و ایالت شین‌جیان و دو افتخارترین شهرهای آن سامان است که به همراه همسرم که در آن زمان استاد مدعو زبان فارسی در دانشگاه پکن بودند و دو فرزند خردسال و با یاری زنده‌یاد پروفیسور یه ایلینگ، استاد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه پکن و همسر گرامی‌شان که خود استاد زبان فرانسه در همان دانشگاه بودند رخ داد. یاد مهربانی‌ها و همه‌ی «های پروفیسور یه ایلینگ» را گرامی می‌دارم که در هر دو سفر درازآهنگی که در شین‌جیان چین داشتیم همه جا همراه و یاور راهنمای دلسوزمان بودند.

بی‌گمان اگر این دو سفر و امکانی را که در آن زمان یسافم و گردش روزگار مرا به چین و ماچین و ملک ختا و ختن نمی‌برد هرگز این پژوهش‌ها انجام نمی‌شد و شاید هرگز هم میهنان گرامی‌ام از وجود گستره‌ای بزرگ از زبان و ادب پارسی در سرزمین چین ناآگاه می‌ماندند و باسرافرازی می‌گویم که روباوویی و شناساندن این گستره‌ی ادب و فرهنگ ایرانی در سرزمین

چین افتخاری بزرگ برای من است که به راستی زندگی فرهنگی‌ام را سال‌ها و سال‌ها زیر خلدن و تأثیر خود گرفت و سالیان دراز، نزدیک به بیست و پنج سال همه‌ی تلاش من برای روشنگری این رخنه‌ی ژرف و بی‌چون و چرای فرهنگ ایرانی و زبان پارسی در چین بود و امیدوارم ... امیدوارم که تنها گوشه‌ای کوچک از بایسته‌ای بزرگ را که در پیشگاه سرزمینم، ایران برگ بر دوش داشته‌ام به انجام رسانده باشم که اگر چنین باشد بالشی و روش برای من است و یادگاری است که از خود برای ایران گرامی‌ام به جای می‌گذارم و باشد که دیگران نیز کار مرا به گونه‌های دیگر و در سرزمین‌های دیگر پی بگیرند و هر یک گوشه‌ای از فرهنگ‌بخشی ایران بزرگ فرهنگی و تاریخی را روشنگری کرده و نام بلند ایران را بلندآوازه‌تر سازند... که ایدون باد.

شمیران - امرداد ماه ۱۳۹۶

نادره بدیعی